

uppmärksammas som fågelsjö med tusentals svanar. Genom sin berömda fågelbok om Tåkern gjorde Bengt Berg på sin tid att svanen blev allmänt känd.

Såväl experter som jury var alltså eniga med flertalet av förslagsställarna att svanen borde bli symbol för Östergötland. Bland övriga förslag kan nämnas att många föreslog att en ko skulle väljas till landskapets speciella djur. Man hänvisade bland annat till att urkon enligt sägnen lär ha funnits i Norra Vi. En hel del förslag hade lärkan som symbol, vilket kanske hade sin grund i Berit Spongs bok "Lärkornas land".

Det slutliga valet av landskapsdjur för hela landet kom inte förrän långt senare. Det var 1987 som en omröstning under medverkan bl a av Världsnaturfonden företogs för hela landet. Därmed fick knölsvanen slutlig sanktion efter att ha varit symbol för Östergötland i 30 år.

Beslutet om "Östgötasvanen" 1958 följdes upp genom att hembygds-kretsen gav konstnären Åke Liljeson, Motala, i uppdrag att utforma souvenirer med svanar. Valet av konstnär skedde i samråd med Östergötlands Konstförening. Redan från början tog kretsen upp svanen som logotype på postpapper och kuvert.

I fortsättningen framställdes många souvenirer med svanmotiv: askfat av flintporslin från Rörstrand, nålar i olika utföranden, dels i silver och dels i försilvrad vitmetall. Den senare typen var tänkt som speciell ungdomsnål till ett pris av 2:50. Silversvanen fanns både som nål och berlock. Nålar och berlocker i guld blev attraktiva hederspriser. En träkonstnär, S Nordin, Motala, framställde snidade svanar i olika storlekar.

Hembygds-kretsen tog även fram andra souvenirer, bland annat en serie vykort med dikter och vackra naturbilder. Det första kortet i en serie visade en ängsbacke översållad med vitsippor. Versraderna var hämtade ur "Den blåa vinden", en dikt av Moa Martinson som handlar om blåsippor. Detta påpekade författarinnan när hon fick ett korrektur på kortet. Hon nämnde även att hon ville ha namnet Martinson med ett s, men det var

Första teckningen av Östgötasvanen

antagningen för sent att göra någon ändring.

Även på vykortet kom Östgötasvanen med. Det femte kortet i serien visar fyra flygande svanar mot en molntung himmel. Serien avslutades med ett vackert färgkort av Ulf Ribers, "Lind och vitsippor", med Wilhelm Åströms dikt:

*"Var skog har nog sin källa,
var äng sin blomma har.
Vart hjärta har sin saga
från flydda ungdomsår".*

Hembygdsbladet

Vid 1960-talet början hade Östgötakretsen under en period en serie cirkulär med det gemensamma namnet "Hembygdsnytt". Denna serie som omfattade upp till fem nummer per år, kan betraktas som en föregångare till Hembygdsbladet. Cirkulären var skrivna för hembygdsföreningarna. I Hembygdsnytt tog kretsen upp många aktuella saker, t ex kommande kurser och sammankomster, böcker och småskrifter, försäljning av suvenirer, t ex Ferdinand Bobergs teckningar m m.

Hembygdsbladet utgjordes i början av enkla stenciler med information i notisform till hembygdsföreningar och enskilda medlemmar. Under en period bestod Hembygdsbladet av ett häfte i A4-format med titelsidan prydd av en teckning. Innehållet bestod av artiklar i olika hembygdsbetonade ämnen. En fortlöpande serie artiklar innehöll skildringar från olika hembygdsföreningar. Redogörelserna var ofta i form av en historik, t ex i anslutning till ett föreningsjubileum.

Senare gick man över till det mera behändiga A5-formatet. I början kopierade man helt enkelt de insända manuskripten utan någon redaktionell bearbetning.

Så småningom började man renskriva manuskripten, vilket medförde bättre utförande. Samtidigt har trycket helt allmänt förbättrats, vilket särskilt kan märkas genom bättre bilder.

Några glimtar ur äldre nummer av Hembygdsbladet kan kanske ha sitt speciella intresse för minnesgoda läsare.

När Gunnar Norling var ordförande i Östergötlands Hembygdsdistrikt 1965-1968 presenterades Hembygdsbladet som ett kontaktorgan både med föreningarna och de enskilda, direktanslutna medlemmarna. Ordföranden skrev själv en hel del om hembygdsrörelsens målsättning och verkade även för intensifierad medlemsvärvning. Naturvården poängterades och det levande landskapet betraktades som vår största tillgång.

Lite reklam för Farfarsstugan och ett citat ur Heidenstams diktning var vanligt förekommande.

För första och kanske enda gången träffar man på både skämt och ironi i Hembygdsbladet (nr 2/66):

Turistinformation:

Främlingen: Är det bekant, var posthuset ligger?

Infödingen: Ja, det är allmänt bekant.

Planering:

- Vilken vacker gammal borg, en historisk plats, en naturskön plats, bästa läge för en silo!

I Hembygdsbladet nr 2/67 fanns följande fråga, vilken fortfarande står öppen:

"Finns det någon i äldre förhållanden kunnig läsare, som kan säga vad följande på sitt sätt viktiga ramsa en gång hade för användning:

**Alla De dagar Gud Böd Eder Gå Christligt
Fram Att Dem Fullborda".**

I ett nummer av Hembygdsbladet berättar Birgit Svenstedt om en slöjddag i Vadstena, då man presenterade 16 olika hembygdsdräkter från skilda delar av landet. Från Östergötland fanns t ex mans- och kvinno-dräkter från Kinda, Vånga och Ydre, skördedräkt från Svinhult och kvinnodräkt från Hammarkinds härad. Läsaren fick även en del goda råd om hur man bär folkdräkt.

Inom ledningen för det nya förbundet fann man redan från början "att ett redskap behövdes för de löpande kontakterna" med hembygdsföreningarna ute i länet. I en skrivelse till SfH föreslog ordföranden, Ture Jangvik, att Bygd och Natur skulle bli hembygdsfolkets tidskrift i ökad utsträckning. Därmed skulle tidskriften även kunna tjäna hembygdsför-

bundets syften.

Förslaget blev inte helt utan gensvar. Från samfundets sida kunde man tänka sig att reservera ett visst utrymme i Bygd och Natur för hembygdsförbundens behov. Men denna idé blev inte förverkligad. Hembygdsförbunden var alltför många för att det skulle vara möjligt att ge plats för material från dem alla.

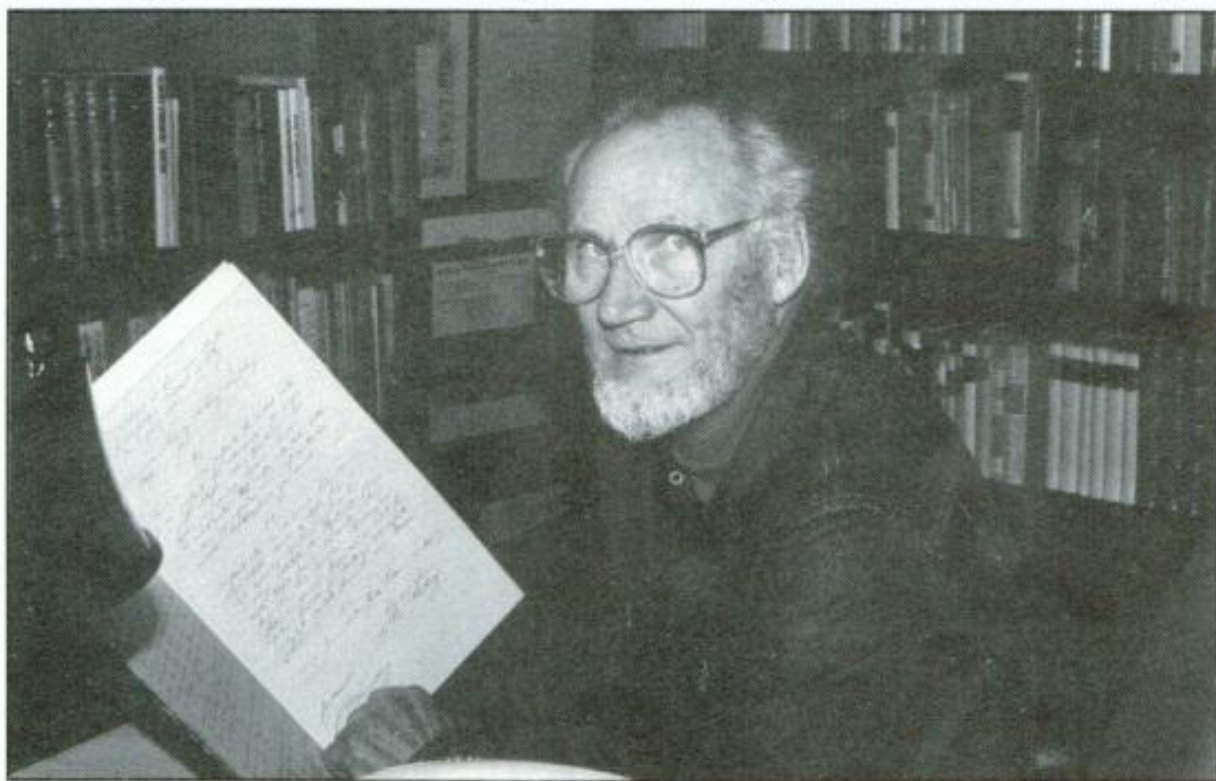
Av den tidigare historiken framgår att bildandet av det nya förbundet — eller omstart av det gamla — på det stora hela inte medförde någon större aktivitet inom hembygdsförbundet. Detta irriterade Hembygdsdistriktet en hel del. Sedan Östgötakretsen slutligen vid årsmötet 1976 och en extra stämma 1977 beslutat lägga ned sin verksamhet var Hembygdsförbundet äntligen ensamrådande. Detta satte sin prägel på Hembygdsbladet som nu visade en ny stil.

Hembygdsbladet nr 1/77 innehöll en programförklaring. I ett upprop konstaterade Bertil Wahlin, som nu blivit ordförande, att endast drygt hälften av länets hembygds-

föreningar är anslutna till förbundet. "Självfallet ser vi helst, att alla hembygdsföreningar i Östergötland ingår som medlemmar i vårt förbund. Vi har plats för dem alla!" I övrigt innehåller detta nummer förutom uppgift om styrelsens sammansättning, endast meddelanden om januarikonferensen i Wallenbergsalen och en rekommendation om årsmöte i föreningarna före 1 april.

År 1978 kom tre nummer av Hembygdsbladet. Innehållet bestod främst av notiser om olika sammankomster. Nummer 2/78 dominerades av från hembygdsföreningarna inkomna program för planerade sommarmöten. En större artikel fanns i nr 1/78, där landsantikvarie Sven E Noreens föredrag vid januarikonferensen återgavs. Han behandlade ämnet "Landskapet som kulturminne".

Hembygdsbladet nr 1/79 hade två större artiklar. Bo Lagercrantz vid museet skrev om projektet "Rädda bilden" och uppmanade till insamling av fotografier. Med anledning av

Under sin tid som ordförande i Hembygdsförbundet (1976-1982) var Bertil Wahlin även redaktör för Hembygdsbladet.

att en av länets största hembygdsföreningar, Föreningen Gamla Norrköping, firade 50-årsjubileum hade Björn Helmfrid skrivit en utförlig historik.

Han berättade bland annat om Pehr Swartz, som var en stor samlare av föremål med anknytning till Norrköping och Östergötland. Genom honom fick Föreningen Gamla Norrköping ett stadshistoriskt museum. Därigenom var det möjligt att fylla tomrummet efter de samlingar från Norrköpings Arbetareförening, som i slutet på 1800-talet förvärvades till Nordiska museet av Arthur Hazelius.

I en artikel 1979 skrev Östergötlands länsförbund av Sveriges 4H, att man skulle kunna tänka sig att hjälpa hembygdsförbundet att starta ungdomsverksamhet. Verksamhetsledaren Urban Johansson meddelar "att 4H skulle kunna serva med material och ideér samt inom hembygdsföreningens ram starta en 4H-klubb med ledare och insyn från hembygdsföreningens sida". Det är inte känt om detta upprop fick något större gensvar.

I Hembygdsbladet nr 3/80 presenterar Sten G Samuelson en lite udda förening, som vid denna tid var med i Hembygdsförbundet, nämligen Vikbolandets Arkivförening. Den kom till på initiativ av kulturnämnden i Vikbolandets kommun inför samgåendet med Norrköping från och med den 1 januari 1974. Arkivföreningen fick lokal i det tidigare kommunarkivet i Kuddby. Hit fördes sådana samlingar som Stadsarkivet i Norrköping inte hade intresse av. Målsättningen var att ta hand om alla arkiv, som inte gällde under statliga eller kommunala arkivbestämmelser. Här finns bland annat många kartor från Vikbolandet.

Det var nu i början på 1980-talet som Hembygdsbladets format ändrades från A4 till A5. Bertil Wahlin hade 1982 överlämnat klubban till Bertil Nilsson. Det var tid att planera för "Hembygdens år", och det blev en stor satsning för Östergötlands Hembygdsförbund. Målsättningen för hembygdsåret angavs i det första numret för 1983.

Uppdraget att organisera länets aktiviteter sköttes med stor energi av Berndt Möller. Han organiserade hur en budkavle med upp-

Per S Anelid tar emot budkaveln i Söderköping 8 aug 1984.

Berndt Möller.

(Foto: Gary Svensson)

rop om samling i hembygdsrörelsen för vår gemensamma hembygd skulle vandra mellan Östergötlands kommuner från den 30 april till den 25 augusti 1984. Allt detta presenterade han i Hembygdsbladet. Starten för budkavlen skedde vid Övralid, där Västra Ny hembygdsförening tände ett bål valborgsmässoaftonen. Sedan fördes budkavlen vidare från kommun till kommun. Den 26 augusti, som var Hembygdens dag på Skansen, skedde överlämnandet till kungen av en representant från Skedevi hembygdsförening.

Den stora satsningen under Hembygdens år gav många impulser för föreningsarbetet och ökade säkerligen allmänhetens intresse för hembygdsrörelsen. Men Hembygdsbladet blev nästan bortglömt. Inte förrän på nyåret 1986 kom tidningen med utförliga rapporter från olika arrangemang under budkavlens färd genom Östergötland och från den stora festen på Skansen.

Från Vreta klostets hembygdsförening fördes budkaveln av munkarna Ansgar och Rimbert med helikopter till Landeryds hembygdsförening.

Under senare år har Hembygdsbladet mer och mer kommit att spegla verksamheten. En medveten strävan att minska antalet cirkulär till föreningarna har medfört att en del information nu går genom Hembygdsbladet. I det fallet har det skett en återgång till vad som tillämpades redan från början. Ett steg i riktning mot en lugn och stabil utveckling är bland annat ett nyligen fattat beslutet om fyra nummer per år med bestämda utgivningstider.

Hembygdsbladets utgivning fr o m 1980:

1980	3 nr	1981	3 nr
1982	3 nr	1983	2 nr
1984	1 nr	1985	1 nr
1986	1 nr	1987	3 nr
1988	3 nr	1989	3 nr
1990	3 nr		

Sya Hembygdsförening samlar bygdens folk varje midsommarafton för att smycka Pilkällan. Den gamla offerkällan och området kring denna har gjorts i ordning av hembygdsföreningen. (Foto: Sven Fransson)

Här går stigen, här går färden

Dessa kända ord av Ossiannilsson inledde en inbjudan till en tävling som Östgötakretsen av Samfundet för Hembygdsvård och Östgöta Correspondenten utlyste tillsammans år 1960. I hembygdsförbundets arkiv finns en mapp märkt:

Östgöta Correspondenten
Här går stigen.
Tävlingsbidrag
22.10.60

I mappen finns 80 tidningsklipp från tävlingen. Inga fotografier eller personliga minnen finns idag att få, men samtliga tidningar är mikrofilmade. Filmerna finns arkiverade på Stifts- och Landsbiblioteket i Linköping.

I inbjudan till tävlingen stod att man önskade bidrag från läsekretsen där man med ord och bild skulle anknyta till "samfärdselleder" i nuvarande och gången tid. Uppropet fortsätter: "Och ingen har väl undgått att någon gång fångas av ett motiv, som han funnit särskilt vackert, särskilt intressant. Det finns kanske exempel på motsatsen i att en ny väg brutalt förstört något i landskapsbilden. Båda delarna bör få speglas i den här spalten."

Som exempel på vad man kan välja anges: ett träd vid vägen, en stig i mossan, rester av en gammal klövjeväg och varför inte de gamla färdvägarna som representeras av våra kanaler. "Men vägar behöver naturligtvis inte vara gamla för att vara vackra. Våra tiders vägbyggare åstadkommer mycket av skönhet, och i den mån man uppskattar deras strävan ger man dem stöd att arbeta i den riktningen."

Varje införd tävlingsbidrag honorerades med 15 kr. Efter tävlingen slut bedömde en jury med representanter från Samfundet för Hembygdsvård och Correspondenten varje bidrag. När tävlingen avblåstes i juli 1961 hade man fått in så många tävlingsbidrag att de ca 150 som publicerades endast var en "bråkdel" av vad som inkommit. Med andra ord blev det ett

oanat intresse för tävlingen och de sista tävlingsbidragen publicerades inte förrän i början av 1962.

Juryn hade sedan ingen lätt uppgift att bedöma tävlingsbidragen och ta hänsyn till både bilder och texter. Första pris gick till fru Märta Hallberg, Ljungsbro, och andra pris till fru Ellen Svennberg, Linköping. Som lite kuriosas kan jag notera att åtta av de tolv pristagarna var kvinnor.

De bidrag som finns i mappen är i de flesta fall romantiska i sin framtoning. En del av bilderna var vid tävlingstillfället gamla — upp mot 30 år — och alla var inte heller från Östergötland.

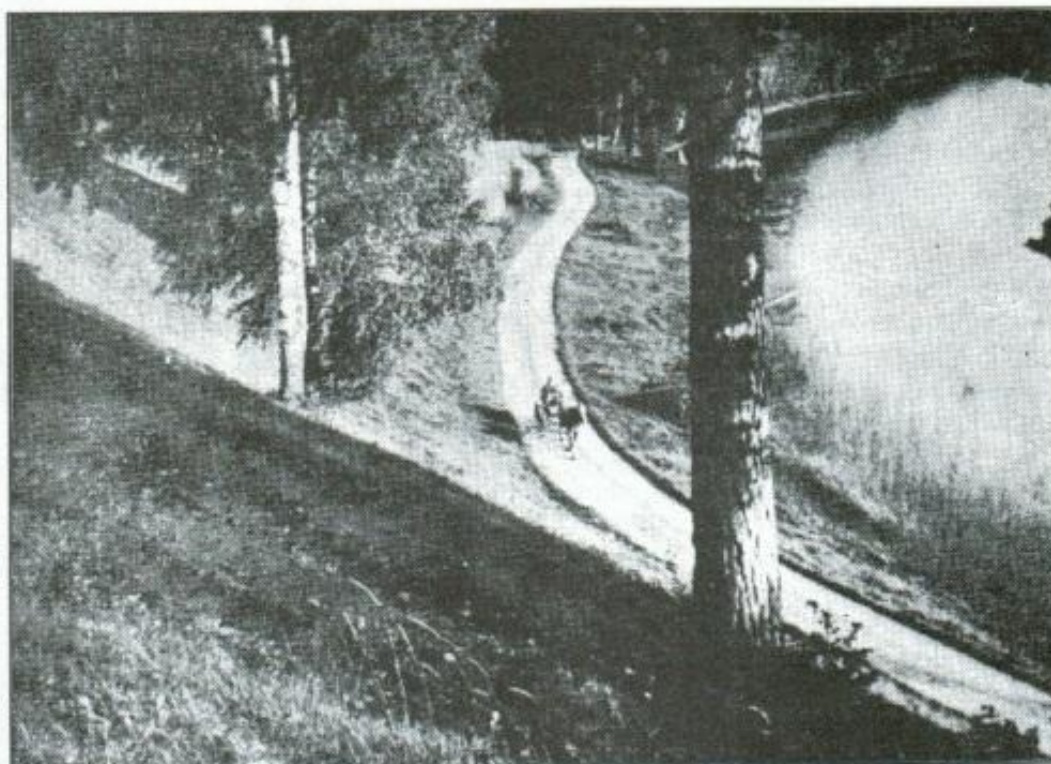
Av de 80 bidrag som jag gått igenom är ca 15 tagna på broar och i flera fall finns flera broar med på samma bild, gamla och nya. Tredje pristagaren Karl-Axel Richardsson, Sya, hade tecknat sitt bidrag, men han var inte den ende som lämnat sitt bidrag i denna form.

I artikeln där pristagarna presenteras finns ett avsnitt där man skriver att man i tävlingen ett tag kom in på ett sidospår när Oskar Bruzelli, den originelle vandringsmannen, kom på tal. Åtskilliga läsare visade sig ha minnen och en del även bevarade bilder av honom och till slut hade det vuxit fram något som i det närmaste kunde betecknas som en levnadshistoria om honom. Upptakten gavs av sjätte pristagaren, fru Helny Antonsson, Stockholm, när hon berättade om sin barnoms "riddare av stora vägen".

Hur kom det sig att denna tävling utlystes? Fanns någon form av påverkan till att göra en dylik tävling? I samband med att jag studerade tidskriften Bygd och Natur fann jag att det i slutet av 50-talet och början av 60-talet förekom en hel del artiklar om landskapsvård och vägar. I en rad artiklar uppmärksammades många problem som berodde på välfärdens utbredning i landet och dess påverkan på landskapet. Arne Segerros skriver 1958 om tillämpningen av den nya naturskyddslagen, som kom i början av 50-

Märta Hallberg, Ljungsbro, som fick första pris i tävlingen, hade följande text till denna bild av en gammal väg i Lofta: "Världen är så stor, så stor. Inger är så liten".

Andra pris gick till Ellen Svennberg, Linköping, för denna bild av en slingrande väg vid sjön Asplången i närhet av torpet Holmen mellan Malexander och Danielshammar.

talet, och hade bestämmelser om skydd mot nedskräpning i naturen.

I en annan artikel samma år skriver Gunnar Olin om det stora problem som nedskräpningen innebar och som speciellt landsbygdsbefolkningen fick lida av. Olin skriver att problemet var stort i tätorternas närhet. "Det är i regel lastbilschaufförer som av sina arbetsgivare fått i uppdrag att lämna ett billass skräp på stadens ordinarie tippningsplatser. I stället kör man under vägen dit in på någon skogsväg och vräker av alltihopa." Enligt Olin gör man detta enbart för att tjäna pengar att stoppa i egen ficka. Denna olaga tippning skedde i så stor omfattning att städning och viss avspärrning som man tvingats göra kostade stora belopp.

1960 skriver Manne Carleman en artikel om "Fritiden och landskapsvården". Carleman menar att fritidssproblemet kom till i och med att man fick lagstadgad semester. I artikeln "Miljö och teknik" skriven av Folke Hagman 1961 ställer han frågan "Hur påverkar olika miljöförändringar — nu och på längre sikt — människans andliga och kroppsliga hälsa, trivsel och utvecklingsmöjligheter?" Det finns en mängd exempel på artiklar som tar upp miljöpåverkan av människans ingrepp i naturen.

Kjell Nilssons intressanta artikel "De formade landskapet" i Bygd och Natur nr 3/91 belyser hur Samfundet för Hembygdsvårds vägbyrå i slutet av 50-talet och början av 60-talet koncentrerade sitt arbete till att samarbeta med vägmyndigheterna. Särskilt ägnade man sig åt olika motorvägsavsnitt som då byggdes. John Nihlén konstaterar i en artikel i Bygd och Natur 1961 att "i dag existerar inga principiella motsättningar mellan vägtekniken och landskapsvården".

Det är klart att dessa massiva och "kryddstarka" artiklar kan ha påverkat hembygds-kretsen att utlysa tävlingen. Den blev ett dokument av intresse för framtiden.

Det har varit intressant att läsa bidragen och de samtida artiklarna i Bygd och Natur, men också lite beklämmande att inse att dåtidens hembygdsfolk och inte heller nutidens klarat av att kraftfullt bromsa miljöförstörelsen.

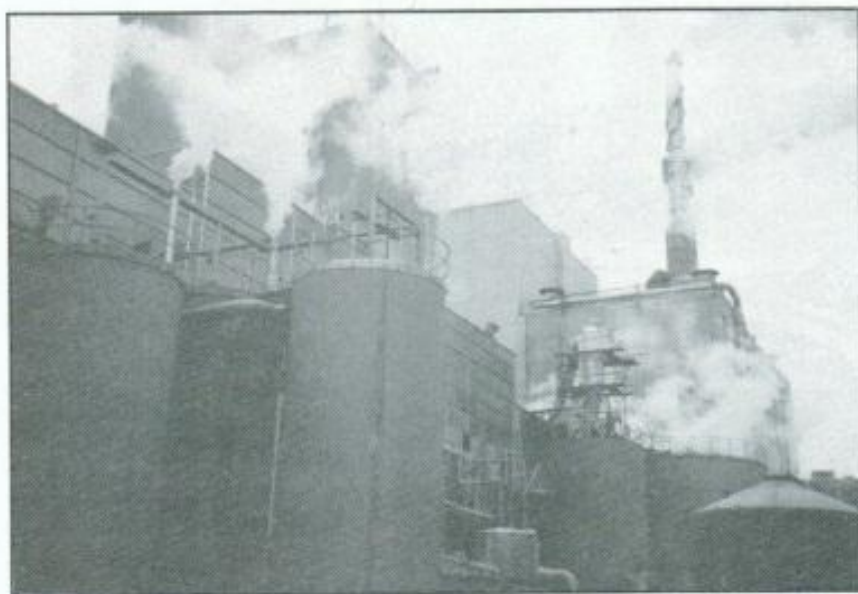
Måhända behöver vi ha flera tävlingar av det här slaget nu och i framtiden för att inse hur fort förändringar sker runt omkring oss och få oss att tänka på vad som är orsaken till dessa förändringar.

En av de teckande bilderna visar en krokig tall som lutar sig mot berget och breder ut sin krona över vägen Emtefall-Lindesfall i Ulrika.

Öjeboortens Hembygdsförening har en unik samling glasplåtar. Ett fotografi visar hur man år 1908 fiskade pärlor i Svartån. Personer från vänster: Axel Nilsson, Birger Fagerström och Leonard Fagerström.
(Foto: Valborg Fagerström)

I samband med årsmötet 1991 presenterade MoDo Cellkraft industrianläggningarna och redogjorde för olika miljövärdssåtgärder.